

PAM Pokrajinski
arhiv
Maribor

Moderna arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse
Journal of Archival Theory and Practice

Letnik 1 (2018), št. 1 / Year 1 (2018), No. 1

Maribor, 2018

Moderna arhivistika

Časopis arhivske teorije in prakse

Journal of Archival Theory and Practice

Letnik 1 (2018), št. 1 / Year 1 (2018), No. 1

ISSN 2591-0884 (online)

ISSN 2591-0876 (CD_ROM)

Izdaja / Published by:

Pokrajinski arhiv Maribor / Regional Archives Maribor

Glavni in odgovorni urednik / Chief and Responsible editor:

*Ivan Fras, prof., Pokrajinski arhiv Maribor, Glavni trg 7, SI-2000 Maribor,
telefon/ Phone: +386 2228 5017; e-pošta/e-mail: ivan.fras@pokarh-mb.si*

Glavna urednica / Editor in chief:

mag. Nina Gostenčnik

Uredniški odbor / editorial board:

- dr. Thomas Aigner, Diözesanarchiv St. Pölten, Avstrija
- dr. Borut Batagelj, Zgodovinski arhiv Celje, Slovenija
- dr. Bojan Cvelfar, Arhiv Republike Slovenije, Slovenija
- mag. Nada Čibej, Pokrajinski arhiv Koper, Slovenija
- Ivan Fras, Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija
- mag. Nina Gostenčnik, Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija
- dr. Joachim Kemper, Institut für Stadtgeschichte Frankfurt am Main, Nemčija
- Leopold Mikec Avberšek, Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija
- dr. Miroslav Novak, Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija
- dr. Rik Opsommer, Stadsarchief Ieper - Universiteit Gent, Belgija
- Darko Rubčić, Državni arhiv u Zagrebu, Hrvaška
- dr. Izet Šabotić, Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli, Bosna in Hercegovina
- mag. Boštjan Zajšek, Pokrajinski arhiv Maribor, Slovenija

Recenziranje / Peer review process:

Prispevki so recenzirani. Za objavo je potrebna pozitivna recenzija. Proces recenziranja je anonimen. / All articles for publication in the conference proceedings are peer-reviewed. A positive review is needed for publication. The review process is anonymous.

Lektoriranje / Proof-reading:

mag. Boštjan Zajšek, mag. Nina Gostenčnik

Prevajanje:

mag. Boštjan Zajšek (slovenščina), mag. Nina Gostenčnik (slovenščina, angleščina), Lučka Mlinarič (bosanščina, hrvaščina, srbščina)

Oblikovanje in prelom / Design and typesetting:

mag. Nina Gostenčnik

Objavljeni prispevki so prosto dostopni. Vse avtorske pravice ima izdajatelj Pokrajinski arhiv Maribor.

©Pokrajinski arhiv Maribor Za prijavo in objavo prispevkov ni potrebno plačilo. / The publication offers open access to whole texts of the published articles. ©Pokrajinski arhiv Maribor. All articles are published free of charge.

<http://www.pokarh-mb.si/si/p/3/49/moderna-arhivistika.html>

Prejeto / Received: 20. 02. 2018

1.02 Pregledni znanstveni članek

1.02 Review Article

PREISKOVANJE KAZNIVIH DEJANJ ZOPER KULTURNO DEDIŠČINO KOT NAJBOLJ PREFINJENO OBLIKO KRIMINALITETE, BOJ ZOPER NJO TER PRAVNI OKVIRI VAROVANJA KULTURNE DEDIŠČINE S Poudarkom NA ARHIVSKEM GRADIVU

Tamara Yacoub Primc

Zgodovinski arhiv na Ptuj, Ptuj, Slovenija

tamara.yacoub-primc@arhiv-ptuj.si

Izvleček:

Bistvo prispevka je v ozaveščanju strokovnih delavcev v arhivih o morebitnih pojavnostih kaznivih dejanj na področju dela z arhivskim gradivom, njihovem zaznavanju in prepoznavnosti pri odkrivanju. Arhivi so izjemna in nenadomestljiva dediščina, ki se prenaša iz ene generacije v drugo. So odraz razvoja družb, saj varujejo in prispevajo k individualnemu in skupinskemu spominu. Problematika kaznivih dejanj zoper arhivsko gradivo je v Sloveniji domnevno zanemarljiva, saj imamo po dosedanjih znanih podatkih v zadnjih desetih letih zgolj en primer tatvine arhivskega gradiva iz arhiva. Pri tatvini arhivskega gradiva pa lahko mine vrsto let, preden se opazi, da je gradivo izginilo. S preventivo in upoštevanjem predpisane zakonodaje ter visokih standardov kodeksa etike za arhiviste lahko preprečimo, da se morebitna kazniva dejanja ne bodo zgodila.

Ključne besede:

arhivsko gradivo, kulturna dediščina, kaznivo dejanje, kriminaliteta, tatvina

Abstract:

Investigation of Criminal Offences against Cultural Heritage as the most Sophisticated Form of Criminality, Fight against It and Legal Frames of Protecting the Cultural Heritage with Emphasis on Archival Holdings

The main emphasis of this article is in to raise awareness of experts in archives about eventual criminal offences in the field of work with archival holdings, their perception and recognition at detection of thefts. Archival holdings are exceptional and irreplaceable legacy, which is transmitted by one generation to another. They are the reflection of development of societies, as they keep and do their contribution to individual and collective memory. The problem of criminal offences against archival holdings in Slovenia is negligibly small, as we had only one case of theft in archives in the last 10 years. Many years can pass before the theft of archival holdings is noticed and the material is missed. With prevention and compliance of written legislation and high standards of Code of ethics for archivists, we can prevent any eventual actions.

Key words:

archival holdings, cultural heritage, criminal offence, criminality, theft

1 Uvod v Evropsko leto kulturne dediščine

Evropska Komisija je Evropskemu parlamentu in Svetu predložila predlog o razglasitvi leta 2018 za evropsko leto kulturne dediščine.¹ Predlog ima pravno podlago v evropski zakonodaji, in sicer v Členu 167 Pogodbe o delovanju Evropske unije (PDEU), ki določa:

1. Unija prispeva k razcvetu kultur držav članic, pri čemer upošteva njihovo nacionalno in regionalno raznolikost ter hkrati postavlja v ospredje skupno kulturno dediščino.
2. Dejavnost Unije je namenjena spodbujanju sodelovanja med državami članicami in, če je to potrebno, podpiranju in dopolnjevanju njihove dejavnosti na naslednjih področjih:
 - izboljševanje poznavanja in razširjanja kulture in zgodovine evropskih narodov;
 - ohranjanje in varstvo kulturne dediščine evropskega pomena;
 - nekomercialna kulturna izmenjava;
 - umetniško in književno ustvarjanje, tudi na avdio-vizualnem področju.
3. Unija in države članice podpirajo sodelovanje s tretjimi državami in pristojnimi mednarodnimi organizacijami na kulturnem področju, zlasti s Svetom Evrope.
4. Unija pri svoji dejavnosti na podlagi drugih določb Pogodb upošteva kulturne vidike, zlasti zaradi spoštovanja in spodbujanja raznolikosti svojih kultur.
5. Kot prispevek k uresničevanju ciljev iz tega člena:
 - Evropski parlament in Svet sprejmeta spodbujevalne ukrepe po rednem zakonodajnem postopku in po posvetovanju z Odborom regij, pri čemer je izključena kakršna koli harmonizacija zakonov in predpisov držav članic
 - Svet sprejme priporočila na predlog komisije.

Pogodba o Evropski uniji (PEU) v Členu 3 določa, da EU spoštuje bogato kulturno in jezikovno raznolikost držav članic ter skrbi za varovanje in razvoj evropske kulturne dediščine. Unija svoje cilje uresničuje z ustreznimi sredstvi na podlagi pristojnosti, ki so ji dodeljene s Pogodbama.²

Uradni začetek evropskega leta kulturne dediščine se je pričel na Evropskem kulturnem forumu 7. decembra 2017 v italijanskem Milanu. Skozi leto se bodo vrstili številni dogodki, projekti, okrogle mize, praznovanja, pobude s poudarkom ozavestiti in poudariti vrednote na področju kulturne dediščine tako na lokalni, regionalni in evropski ravni v obliki razprav, izobraževanj, raziskav, izmenjav dobrih praks itd.

Evropska kulturna dediščina je bistveni del kolektivnega spomina in identitete Evropejcev ter sestavni del mednarodnih odnosov EU. Namen evropskega leta kulturne dediščine se kaže v spodbudah o zavedanju pomena kulturne dediščine, o njenem pomenu kot skupni dobrini, izboljšati ozaveščenost o skupni zgodovini, vrednotah, predvsem pa v iskanju odgovorov na izzive, ki jih prinaša ne nazadnje tudi digitalizacija na področju ohranjanja dediščine.

¹ Več na: [Evropsko leto kulturne dediščine](#), [Cultural Heritage](#).

² Prečiščeni različici Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o delovanju Evropske unije.

Teme evropskega leta kulturne dediščine so:³

VKLJUČENOST	<u>Deljenje dediščine:</u> ljudem približati kulturno dediščino, zgodovino in vrednote Evrope <u>Dediščina v šole:</u> odkrivati zaklade Evrope v zgodnjih letih <u>Mladi za dediščino:</u> vključevati mlajše generacije
TRAJNOST	<u>Nova uporaba kulturne dediščine:</u> reinterpreterirati industrijska, verska in vojaška območja <u>Turizem in dediščina:</u> promocija trajnostnega kulturnega turizma
VARSTVO	<u>Negovanje dediščine:</u> razvijanje standardov kakovosti za posege v zgodovinsko okolje in območja dediščine <u>Ogrožena dediščina:</u> boj proti nelegalnemu trgovanju s predmeti kulturne dediščine, obvladovanje tveganj, povezanih z dediščino
INOVACIJE	<u>Dediščinske veščine:</u> krepitev izobraževanja za tradicionalne in nove poklice <u>Dediščina za vse:</u> spodbujanje sodelovanja ljudi, skupnosti in družbenih inovacij <u>Znanost za dediščino:</u> uporaba raziskav, inovacij, znanosti in tehnologije za boljše ohranjanje in predstavitev dediščine

V sklopu navedenih tem je opredeljenih 10 evropskih iniciativ, med drugim boj proti nelegalnemu trgovanju s predmeti kulturne dediščine ter posledično kazenska odgovornost uničevanja kulturne dediščine in nezakonitega trgovanja s kulturnimi dobrinami.

Slovenija ima izredno bogato kulturno dediščino, ki se je prebivalci pogosto ne zavedajo, vse dokler ne pride do njenega uničenja, odtujitve ali namenskega propada. Ne nazadnje država kot lastnica velikega števila nepremične in premične kulturne dediščine sama velikokrat ne poskrbi ustrezno za svoje bogastvo, kar med drugim predstavlja izhodišče za porast kriminalitete na tem področju.

³ Več na spletni strani [ZVKDS](#).

2 Kulturna dediščina in kriminaliteta

2.1 Zgodovinski oris

Kriminaliteta na področju kulturne dediščine⁴ ni omejena na določen prostor, pojavlja se v vseh državah in obstaja že tisočletja. Prvi primer zabeleženega vandalizma se je zgodil leta 48 pr. n. št., ko so bili v času osvajanj Julija Cezarja požgani deli Aleksandrijske knjižnice.

Prav tako je iz obdobja srednjega veka znano pleme Vandalov, ki so se iz severne Nemčije preseljevali na Pirenejski polotok ter naprej v Severno Afriko. Leta 429 so pod vodstvom kralja Genzerika ustanovili svojo državo na ozemlju, kjer je bila nekdanj Kartagina. Ukvarjali so se z gusarstvom na morju in ropali po obalah Sicilije in Italije. Leta 455 so zasedli Rim in ga izropali. Uničili so številne kulturne (umetnostne) spomenike. Ta dogodek je predstavljal osnovo za poznejši pojav izraza "vandalizem", ki označuje neusmiljeno, divje uničenje kulturnih vrednot. Uničenja vandalov pa niso bila večja ali hujša od uničenj številnih drugih narodov in plemen v različnih zgodovinskih obdobjih.⁵

Slika 1: Karl Briullov: Uničenje in ropanje Rima; predstavlja Genzerika, kralja vandalov, ki je napadel rimsko prestolnico (Galerija Tretyakov v Moskvi)⁶

Higgins (2015) navaja, da pri kraji knjig in drugega gradiva ne gre za moderni fenomen. Že v srednjem veku so menihi in duhovniki knjige pripenjali z verigami k mizam in policam (t. i. Kettenbuch)⁷ ter izobešali opozorila z natančnim opisom usode, ki je čakala morebitne tatove – grožnje z obešanjem, utopitvijo, sežigom na grmadi ali celo huje, s prekletstvom. Na ta način so zavarovali takratna redka dela.

⁴ Zaradi omejenosti prispevka ni podrobneje obravnavana kriminaliteta na področju kulturne dediščine v širšem aspektu, prav tako ne odkrivanje nezakonitega izvoza, iznosa in uvoza predmetov kulturne dediščine ter mednarodnopravna zaščita kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov.

⁵ Več o tem: [Vandali, Plenitev Rima, History of The Vandals](https://about-history.com/history-of-the-vandals-the-germanic-kingdom-in-north-africa/), dostopno na spletni strani: <https://about-history.com/history-of-the-vandals-the-germanic-kingdom-in-north-africa/>.

⁶ Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Genseric_sacking_Rome_455.jpg

⁷ Kettenbuch – priklenjene knjige oz. knjige, priklenjene z verigami.

Slika 2: Leta 1564 je bila v Zutpheni postavljena knjižnica v kapeli v cerkvi Sv. Walburg. V tej knjižnici so knjige z verigami vezane v kovinsko palico nad zgornjo polico⁸

Slika 3: t. i. »Kettenbuch« je bila preprosta, a učinkovita zaščita pred krajo⁹

Slika 4: Nekateri švicarski frančiškanski samostani so imeli zelo znane knjižnice: Schaffhausen je imel verodostojno knjižnico »knjižnica verig«, Biblioteca Medicea Laurenziana z vsemi svojimi verigami¹⁰

⁸ Pridobljeno 25. 1. 2018 s strani: <http://www.boekendingen.nl/wp-nieuws/wp-content/uploads/2014/03/librije-2.jpg>.

⁹ Pridobljeno 25. 1. 2018 s strani: http://www.personalschriften.de/fileadmin/user_upload/Aktivitaeten/abb16gr.jpg.

¹⁰ Pridobljeno 25. 1. 2018 s strani: <http://ciphermysteries.com/wp-content/uploads/sites/6/2016/01/Kettenbibliothek.jpg>.

2.2 Kriminaliteta v današnjem času

Kulturna dediščina predstavlja neprecenljivo bogastvo vsake države, ki si prizadeva za ohranjanje tega bogastva za zanamce. Kot navaja Petričeva (2002), je kulturna dediščina dokument zgodovine, priča, dokaz človekovega ustvarjanja iz preteklosti, spomenik človeške kulture. Kulturna dediščina je bistvena za poznavanje zgodovine civilizacij, preteklosti človeštva, je najstarejši vir, priča stare zgodovine, sredstvo za zgodovinsko in znanstveno proučevanje.

Slovenija s svojo teritorialno lego predstavlja teritorij, kjer se v primeru storitve kaznivih dejanj zoper predmete premične kulturne dediščine lahko v izredno kratkem časovnem obdobju zgodi, da se le-ti znajdejo v tujih državah. Prav tako čez Slovenijo poteka znana balkanska pot (prepovedane droge, ukradeni predmeti kulturne dediščine, predvsem umetnine) in migrantska pot, ki se ju lahko ne nazadnje tudi izkoristi za tranzit ukradenih predmetov kulturne dediščine. Na podlagi navedenih dejstev je nujno zagotoviti učinkovito delovanje organov pregona za odkrivanje in preprečevanje tovrstnih kaznivih dejanj ter njihovo povezanost z organi pregona na mednarodni ravni. Na področju mednarodnega sodelovanja naši organi sodelujejo z organizacijami, kot so UNESCO, Interpol, Europol, Eurojust.

Kot povzema Kuharjeva (2017), je »Europol /.../ leta 2005 navajal, da je trgovina z umetninami in predmeti kulturne dediščine področje, kjer je organiziran kriminal vedno bolj prisoten, leta 2015 pa je v oceno ogroženosti za leto 2017 kot resno grožnjo vključil med deset hudih kaznivih dejanj in dejanj organiziranega kriminala tudi kazniva dejanja nedovoljene trgovine s predmeti kulturne dediščine, vključno s starinami in umetninami. Zneski, ki se zaslužijo s tovrstno kriminaliteto, so enormni, posledice, ki nastanejo za človeško zgodovino, pa se ne morejo meriti v denarju.« Prav tako prevladujejo organizirane kriminalne skupine s področja bivše Jugoslavije.

Dobovšek (2007) izpostavlja, da so se s kriminaliteto zoper umetnine pričele ukvarjati tudi teroristične organizacije, v sodelovanju z organiziranimi kriminalnimi skupinami, ki so ugotovile, da se s tovrstnimi kaznivimi dejanji zasluži veliko denarja, možnosti odkritja pa so minimalne. Prav tako potrjuje Urad Združenih narodov za droge in kriminal (UNODC), ki je v letnem poročilu 2016 navedel, da so v letu 2015 zaznali nastajajoč pojav – uničevanje kulturne dediščine s strani terorističnih organizacij ter povečanje prodaje predmetov kulturne dediščine za namene financiranja terorizma.

UNESCO in ameriško Ministrstvo za pravosodje kriminaliteto zoper umetnine umeščata med najbolj dobičkonosne kriminalne dejavnosti, ki sledi trgovini z drogami in tihotapljenju orožja. Svet EU je oktobra 2012 sprejel osnutek resolucije o vzpostavitvi neuradne mreže t. i. EU CULTNET – neformalna mreža organov kazenskega pregona in strokovnjakov z znanjem s področja kulturnih dobrin, z namenom preprečevanja in boja proti kriminalu zoper kulturne dobrine.¹¹ Namen je krepiti sodelovanje med organi pregona, med državnimi in zasebnimi organizacijami s področja kulture in drugimi mednarodnimi organizacijami¹² (Kuhar, 2017).

V strokovni literaturi je večina prispevkov, raziskav, razprav na področju kulturne dediščine namenjenih področju preiskovanja kaznivih dejanj zoper umetnine, pri katerih začetek organiziranega kriminala datira v leto 1960; kot navaja Noah Charney v intervjuju z Marnovo (2007), je takrat »prišlo /.../ do velikega porasta trgovanja z umetninami in /.../ se je organizirani kriminal začel financirati tudi s pomočjo kaznivih dejanj zoper

¹¹ Več o EU CULTNET na: https://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/trafficking_en.

¹² UNESCO, Eurojust, Interpol, Europol.

umetnine.«¹³ Gre za najbolj prevladujočo obliko na tem področju, ki pa je hkrati tudi najbolj zanimiva javnosti in toliko bolj izpostavljena. Cilj takšnega trgovanja predstavljajo izjemno visoki zneski zaslužka, ki predstavljajo ključni motiv storjenega kaznivega dejanja.

»Denar od prodanih ukradenih umetnin in kulturne dediščine je uporabljen za druge nezakonite posle, kot so prostitucija, tatvine avtomobilov, prodaja droge idr. Ali pa se z denarjem, pridobljenim s temi nezakonitimi posli, kupujejo umetnine in se ga na tak način legalno 'opere'. Velike vsote denarja od prodaje umetnin in kulturne dediščine je privabilo v trgovanje tudi organiziran kriminal, ki je v tem videl svoj dobiček. Teroristične skupine zbirajo finančna sredstva za izvajanje svojih aktivnosti na najrazličnejše načine po celem svetu. Stalen pritok denarja si teroristi zagotovijo z organiziranim kriminalom (trgovina z mamili, izsiljevanje ipd.) Finančno jih podpirajo bogati posamezniki – somišljeniki. Ker se je državna podpora terorističnim skupinam zmanjšala, je večina terorističnih skupin ostala brez glavnega vira, ki je skupini zagotavljal sredstva za delovanje. Ta primanjkljaj so morali teroristi nadomestiti z drugimi finančnimi viri. Trenutno najpogostejša in najbolj razširjena oblika zbiranja finančnih sredstev je kriminalna dejavnost, med katero izstopa trgovina z umetninami. Tako se je v svetu povečalo povpraševanje po umetninah.« (Dobovšek, 2007).

Porast trgovanja z umetninami se je pričelo v 80-ih letih prejšnjega stoletja, v posel se vpletajo tako organizirani kriminal kot tudi teroristične organizacije, ki izkoristijo vse metode in sredstva za doseg svojega cilja (Inšpektorat 2017), prav tako so prepoznale dolgoročen vir ilegalnega dobička.

Osnovno načelo varovanja dediščine v širšem aspektu je določeno v najvišjem pravnem aktu – Ustavi RS, ki v 73. členu opredeljuje varovanje naravne in kulturne dediščine: *»Vsakdo je dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike. Država in lokalne skupnosti skrbijo za ohranjanje naravne in kulturne dediščine«*

V 5. členu Ustave RS je opredeljena naloga države, *»da na lastnem ozemlju skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije.«*

Leta 2008 je bil sprejet Zakon o varstvu kulturne dediščine, ki celovito ureja kulturno dediščino na ozemlju Slovenije.

Na področju varstva kulturne dediščine je bila leta 2007 s sklepom pristojnih resorjev kulture, policije, carine, pravosodja in predstojnice Vrhovnega državnega tožilstva Republike Slovenije ustanovljena medresorna delovna skupina VARDED kot Stalna koordinacijska skupina na področju varstva kulturne dediščine. Razlog ustanovitve so bile potrebe po stalni povezavi med navedenimi resorji pri sami pripravi, usklajevanju in izvedbi nalog v okviru njihove pristojnosti na področju varstva kulturne dediščine. Največkrat so člani skupine podali strokovno oceno zaseženih predmetov v carinskem ali predkazenskem postopku s strani pristojne osebe državnega ali pooblaščenega muzeja, kar je v največji možni meri omogočilo odločitev pristojnega organa pregona, ali je podan temelj za nadaljevanje postopka ali ne (Inšpektorat, 2017). Navedena skupina VARDED je bila nedavno ukinjena (Kuhar, 2017).

¹³ Povzeto po besedah Charneyja v intervjuju za Mladino.

2.3 Vrste kaznivih dejanj na področju kulturne dediščine

Bistveni motiv številnih kaznivih dejanj je dragocenost kulturne dediščine. Storilce vodi želja po posedovanju umetnine ali ustvarjanju dobička.

V Sloveniji se med najpogostejša kazniva dejanja, povezana s kulturno dediščino, po podatkih Policije, štejejo:

- tatvine predmetov iz sakralnih, profanih in stanovanjskih objektov (205. člen KZ-1),
- nedovoljena oziroma nenadzorovana arheološka izkopavanja ter tatvine arheoloških najdb (205. ali 219. člen KZ-1),
- namerno poškodovanje ali uničevanje objektov ter predmetov kulturne dediščine (vandalizem) (219. člen KZ-1),
- tihotapljenje oziroma nedovoljen uvoz in izvoz umetnin (218. člen KZ-1),
- goljufije ter nelegalna trgovina s kopijami in ponaredki del priznanih domačih in tujih mojstrov, ki se prodajajo kot originali (147., 148. ali 211. člen KZ-1).

Predmeti storitve kaznivih dejanj zoper kulturno dediščino so najpogostejše:

- slike, grafike, ikone,
- kipi, rezbarski izdelki, stavbna plastika (kamniti portali, okenski okvirji ...),
- starinsko pohištvo (skrinje, omare, stoli, mize ...),
- staro orožje in novci,
- predmeti umetne obrti (posodje, nakit, liturgični predmeti ...),
- arhivsko gradivo (rokopisi, stare knjige ...),
- predmeti arheoloških najdb.¹⁴

Pri preiskovanju kaznivih dejanj zoper kulturno dediščino je bistvena vloga policije. Brez prijave kaznivega dejanja ali zaznave policije se postopek ne more začeti. Navedena kazniva dejanja policija obravnava v sklopu premoženjskih kaznivih dejanj.

Preiskovanje le-teh je pogosto oteženo, saj kriminalisti in policisti niso specializirani za posamezna področja kulturne dediščine, pojavlja se spletno trgovanje s predmeti kulturne dediščine, prost pretok blaga in oseb znotraj držav članic EU, mednarodnost pojava, nedokumentiranost ali pomanjkljiva dokumentiranost ukradenih predmetov, številni zasebni zbiratelji, pomanjkanje tehničnih in finančnih sredstev. Kazniva dejanja zoper kulturno dediščino uvrščamo med najbolj prefinjene oblike kriminalitete mednarodnih razsežnosti, saj se dogajajo v uglednih prostorih knjižnic, muzejev, galerij in arhivov, kjer so storilci kaznivih dejanj velikokrat dobri poznavalci področja, na katerem nameravajo izvršiti kaznivo dejanje.

¹⁴ Povzeto po: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/PDF/Kriminaliteta_In_Umetnine.pdf.

3 Kriminaliteta in arhivi

3.1 Splošno

Za pregled morebitne kriminalitete na področju arhivov in arhivskega gradiva ni veliko razprav, člankov, analiz ipd. Podobnost zaradi narave gradiva je sicer moč najti v razpravah o muzejih, galerijah, knjižnicah.

Mason (1975) navaja, da kljub dokazom o naraščanju tatvin arhivskega gradiva obstaja malo dokazov za to, da se arhivska stroka v celoti zaveda resnosti tega problema v smislu sprejemanja preventivnih ukrepov. Tatvine se pojavljajo tako v knjižnicah (javnih in univerzitetnih) kot v arhivih. Poseben dejavnik, ki vpliva na povečevanje tovrstnih kaznivih dejanj, je prenizka stopnja varnostnih ukrepov za njihovo preprečevanje. Posebno težavo med drugim predstavlja tudi slepo zaupanje in spoštovanje arhivistov do raziskovalcev z visokim akademskim ugledom, saj se večini arhivistov zdi neverjetno, da bi njihovi kolegi bili sposobni tatvin dragocenih zgodovinskih dokumentov. Enako pomembno težavo predstavlja tudi nepripravljenost arhivistov za javno priznanje, da so njihovi arhivi bili tarča tatov. Kot razlog za molčečnost navajajo strah pred negativno publiciteto, ki lahko povzroči nezaupanje pri kasnejših morebitnih pridobitvah arhivskega gradiva glede predaje v hrambo v dotični arhiv, in zmanjšanje ugleda arhiva kot ustanove.

Za uveljavljenje ukrepov, ki bi preprečevali tatvine in odvrčanje storilce od kraje arhivskega gradiva, je pomembno tudi razumeti motive storilcev kaznivih dejanj.

Motivi za krajo arhivskega gradiva so lahko:

- želja posameznika po posedovanju določenega dokumenta le zase (pogost glavni motiv – podobno kot pri umetninah),
- negativni odnos do knjižničarjev in arhivistov – tako je v primeru kraje zelo vredne zbirke pisem Hermana Hessa s humanističnega oddelka knjižnice Purdy na univerzi Wayne State University storilec kaznivega dejanja kot motiv navedel prezir do knjižničarjev in arhivistov, ker naj ne bi znali ustrezno spoštovati vrednosti te »literarne mojstrovine«,
- kleptomanija,
- nevestnost – zaznanih je bilo več primerov, ko so si raziskovalci »izposodili« arhivsko gradivo zaradi lažjega proučevanja izven delovnega časa; večkrat so te »kratke« izposoje postale »stalne«,
- želja po zakritju resnice – zaznati je bilo primere tatvin arhivskega gradiva z namenom, da se določeni dokumenti (zapisi) izgubijo, ker izpodbijajo hipoteze ali prepričanja raziskovalcev,
- velike vsote zaslužka s preprodajo ukradenega gradiva.

Delno krivdo pri tovrstnih krajah nosijo zaposleni v arhivu ali knjižnici zaradi zanemarjanja pomembnosti dokumentov in/ali nepoznavanja vrednosti posameznih dokumentov. Najbolj zanimivo in hkrati privlačno arhivsko gradivo za krajo predstavljajo:

- originalni rokopisi (pisma, listine ...),
- kartografsko gradivo (zemljevidi, mape),
- prve izdaje knjig,
- zgodovinski zapisi pomembnih dogodkov,
- inkunabule,
- znamke.

Najtežje je preiskovati tatvine, ki jih storijo zaposleni, saj so strokovno izobraženi, znajo natančno oceniti vrednost posameznega gradiva in predvidevati, komu to gradivo ponuditi v »prodajo«. Najbolje znajo prekriti sledove in natančno poznajo sistem varovanja ter mesto hrambe gradiva. Kot tatovi so bili zaloteni tako študenti kot ugledni profesorji, raziskovalci, hišniki, čistilke, drugi zaposleni, skrbniki posameznih fondov (arhivisti), kot sostorilci pa so bili večkrat prepoznani lastniki oziroma zaposleni v antikvariatih. Pogosti načini kraje so skrivanje ukradenih dokumentov v mapah, beležnicah, zvezkih, aktovkah, torbah, pod oblačili in podobno. Potencialni tatovi večkrat predhodno opazujejo postopke dela in varovanja v arhivih ali knjižnicah, da bi preučili vzorce poslovanja z uporabniki arhivskega gradiva v čitalnicah. Prav tako so vabljuje razstave, na katerih so predstavljeni originali arhivskega gradiva.

Ameriško združenje knjižničarjev se je leta 2001 po navedbah Higginsa (2015) odločilo izvesti v celotnih ZDA raziskavo o razlogih za krajo knjig. Raziskava je ugotovila, da so v skoraj vseh knjižnicah v ZDA kradli knjige z vsebino okultizma, satanizma, čarovništva in astrologije. Raziskava je pokazala, da je bil glavni razlog kraj ta, da tatovi niso želeli, da bi se ljudje »okužili« s čudaki idejami o politiki, veri ali načinu življenja.

Številne razprave s kolegi arhivisti ter drugimi strokovnimi delavci v arhivih na eni strani in pravniki na drugi strani so pokazale bistveno različno dojetje in zavedanje morebitne pojavnosti kriminalitete na področju arhivistike. Vsekakor kolegom arhivistom in drugim strokovnim sodelavcem v arhivih ne gre zameriti, da so njihova razmišljanja bistveno drugačna od pravnih, saj njihovo primarno vsakodnevno delo ne zajema znanj ter razmišljanj o pojavnosti kriminalitete, medtem ko primarno vsakodnevno pravniško razmišljanje (zlasti na kazenskem področju) samoumevno vključuje bistveno višjo stopnjo zavedanja morebitne pojavnosti kriminalitete v vsakem trenutku in na vseh področjih. Potrebno je ozvesti možnost, da je lahko kaznivo dejanje¹⁵ storjeno sleherni trenutek, bodisi v prostorih čitalnice pri uporabi arhivskega gradiva bodisi na razstavah, kjer so razstavljeni originali, ali pa v depojih, kjer je arhivsko gradivo hranjeno.

3.2 Varstvo arhivskega gradiva

Arhivsko gradivo je opredeljeno v 7. členu Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) kot kulturni spomenik in mora biti varovano kot takšno. Iz navedene dikcije izhaja, da mora biti gradivo ustrezno zaščiteno tudi v kazenskem zakoniku. Veljavni Kazenski zakonik, sprejet leta 2008, ščiti arhivsko gradivo v dveh določbah:

- **2. odstavek 219. člena** (Poškodovanje ali uničenje stvari, ki so posebnega kulturnega pomena ali naravne vrednote):
»Če je poškodovana ali uničena stvar kulturni spomenik ali naravna vrednota velikega ali izjemnega pomena za Republiko Slovenijo ali če je povzročena škoda velika, se storilec kaznuje z zaporom do osmih let«.
- **3. odstavek 259. člena** (Ponareditev ali uničenje uradne listine, knjige, spisa ali arhivskega gradiva):
»Kdor protipravno odtuji, uniči ali prikriva arhivsko gradivo, ali ga napravi neuporabnega, se kaznuje z zaporom od treh mesecev do treh let.«

¹⁵ Kaznivo dejanje je definirano v 16. členu kazenskega zakonika (KZ-1) kot človekovo protipravno ravnanje, ki ga zakon zaradi nujnega varstva pravnih vrednot določa kot kaznivo dejanje in hkrati določa njegove znake in ter kazen za krivega storilca.

Kriminaliteta na področju arhivskega gradiva je po do sedaj znanih podatkih zanemarljiva. Kot edini znani primer v Sloveniji izstopa kraja arhivskega gradiva iz Pokrajinskega arhiva Koper leta 2012. Po podatkih Ministrstva za kulturo pri njih ne vodijo evidenc o tovrstnih kaznivih dejanjih.

3.2.1 Primer velike tatvine arhivskega gradiva iz Pokrajinskega arhiva Koper

Prvi do sedaj znani in obravnavani primer kraja arhivskega gradiva iz arhivov v Sloveniji se je zgodil v Pokrajinskem arhivu Koper (v nadaljevanju: PAK) leta 2012. Storilec Sergio Visintini, 66-letni italijanski državljani iz Trsta, je v obdobju od leta 2009 do 2012 obiskoval čitalnico Pokrajinskega arhiva Koper kar 243-krat. Predstavljal se je kot zbiratelj in raziskovalec, imel je tudi reference tržaškega Poštnega in telegrafskega muzeja. Med prebiranjem dokumentov v čitalnici PAK je leta 2012 nekatere arhivske dokumente (vročilnice, zapiske, sklepe sodišč, dopise, obvestila, vabila ...) spravil v svojo mapo med zapiske, na to pa so postali pozorni delavci v čitalnici, ki so zadevo prijavili policiji. Ob zaznavi storjenega kaznivega dejanja je storilec poskušal odtujiti 49 arhivskih dokumentov iz fonda Okrajnega sodišča v Sežani iz leta 1947. Po pregledu videonadzora se je izkazalo, da je storilec posamezne dokumente izločal iz spisov.

Po storjenem kaznivem dejanju je storilec Pokrajinskemu arhivu Koper v več zaporednih priporočenih pošilkah pošiljal dokumente, ki jih je predhodno pri svojih obiskih odtujil in jih hranil doma. Na nekaterih dokumentih so bile vidne oznake, napisane s svinčnikom (npr. letnica nastanka, številke in oznaka E – domnevno oznaka za €). Na podlagi odredbe hišne preiskave so policisti zasegli na njegovem domu 17 kartonskih škatel, katerih vsebino so pregledali tako policija kot delavci PAK. Ugotovili so, da več zaseženih dokumentov pripada PAK. Dokumente so zapečatili v petih kartonskih škatlah. Na podlagi preiskave je bil sestavljen zapisnik o zasegu.

Koprski kriminalisti so v obsežni in dolgotrajni kriminalistični preiskavi sodelovali na podlagi instituta mednarodne pravne pomoči z italijanskimi varnostnimi organi. Pri osumljencu so opravili hišno preiskavo. Ugotovljeno je bilo, da si je storilec med obdobjem od leta 2009 do 2012 protipravno prilastil več kot 800 dokumentov. Po nestrokovni oceni je imelo odtujeno gradivo veliko vrednost, ki bi na črnem trgu presegla milijon evrov.

Med postopkom se je izkazalo, da je storilec več let odnašal arhivske dokumente neprecenljive vrednosti, ki imajo status kulturnega spomenika. Storilec je pri raziskovanju preučeval predvsem gradivo upravnih fondov, kjer so bili dokumenti opremljeni z znamkami, sodnimi in upravnimi koleki ali žigi, ki predstavljajo med zbiratelji najdragocenejše blago. Predvsem je šlo za dokumente iz 18. stoletja in prve polovice 19. stoletja. Storilec je s tem zakrivil kaznivo dejanje velike tatvine po 3. točki 1. odstavka 205. člena Kazenskega zakonika (KZ-1) v zvezi s 1. odstavkom 204. člena KZ-1. Predpisana kazenska sankcija za kaznivo dejanje velike tatvine je 5 let zapora. Obtoženi je z Okrožnim državnim tožilstvom v Kopru sklenil sporazum o priznanju krivde¹⁶. Izrečena mu je bila pogojna obsodba, v okviru katere se mu je na podlagi 1. odstavka

¹⁶ Zakon o kazenskem postopku (ZKP) – definicija sporazum o priznanju krivde iz 1. odstavka člena 450.a: »Obdolženec, zagovornik in državni tožilec lahko v kazenskem postopku predlagajo nasprotni stranki sklenitev sporazuma o obdolženčevem priznanju krivde za storjeno kaznivo dejanje. Sklenitev takega sporazuma sme predlagati državni tožilec tudi pred pričetkom kazenskega postopka, če je podan utemeljen sum, da je osumljenec storil kaznivo dejanje, ki bo predmet postopka. V tem primeru mora državni tožilec, ki predlaga sklenitev sporazuma, osumljenca pisno seznaniti z opisom dejanja in pravno kvalifikacijo kaznivega dejanja, glede katerega predlaga sklenitev sporazuma.«

205. člena KZ-1 določila kazen zapora 1 leta in 6 mesecev, ki pa mu ne bo izrečena, če obtoženi v preiskusni dobi treh let po pravnomočnosti sodbe ne bo storil novega kaznivega dejanja, sicer lahko sodišče pogojno sodbo prekliče. Postopek se je zaključil leta 2013.

V PAK so po ugotovljenem dejanju poosttrili nadzor ter varnostne ukrepe in izdajo arhivskega gradiva v skladu s čitalniškim redom. Dejstvo je, da prihajajo v arhivsko čitalnico tudi ljudje z nepoštenimi nameni, z referencami, kot raziskovalci, zbiralci tovrstnega gradiva. Kaj vse je v konkretnem primeru bilo ukraden, se je dalo ugotoviti na podlagi evidentiranja v naročilnici za uporabo arhivskega gradiva.

Treba je razumeti, da vsega ukradenega gradiva ni mogoče prepoznati, saj v večini primerov gradivo posameznih fondov ni popisano na nivoju dokumenta, prav tako ne obstajajo fotografije ali digitalizati vseh dokumentov v posameznih fondih, kar je velika težava pri identifikaciji manjkajočega arhivskega gradiva.

Opozoriti je potrebno na striktna določila čitalniškega reda, ki opredeljuje navodila za uporabo arhivskega gradiva v čitalnicah in pogoje uporabe arhivskega gradiva. Določilo o uporabi papirja je nejasno oziroma ni definirano, ali gre zgolj za list papirja ali liste papirja, ki so vpeti v zvezku ali mapi, zvezek ipd. Vsekakor bi bila potrebna jasnejša opredelitev že zaradi morebitne nejevolje uporabnikov. Ponekod v tujih arhivih dajejo uporabnikom v čitalnici arhiva list papirja z žigom arhiva.

3.2.1.1 Analiza primera velike tatvine arhivskega gradiva iz Pokrajinskega arhiva Koper

Na podlagi primera kraje arhivskega gradiva iz PAK je razvidno, da gre za tipičen, klasičen primer kraje arhivskega gradiva, ki ga lahko primerjamo z znanimi primeri iz tujine. Poudariti je potrebno sledeča dejstva:

- storilec je bil visoko izobražen,
- redno je obiskoval čitalnico arhiva,
- razpolagal je z referencami tržaškega Poštnega in telegrafskega muzeja¹⁷,
- bil je zbiratelj,
- storil je večje število kaznivih dejanj tatvine,
- ukradeni gradivo je odnašal v tujino brez težav,
- natančno je vedel, kaj išče in kaj ima vrednost,
- motiv je bil domnevna premoženjska korist,
- če ga ne bi opazili, bi najverjetneje kradel še naprej,
- ni zagotovo, da je vrnil vse ukradene dokumente.

Vsekakor se pojavljajo pomisleki glede na višino kazni, ki je bila izrečena v skladu s predpisano kazenskopravno zakonodajo. Ker je šlo v kazenskem postopku za sporazum o priznanju krivde, ni bila potrebna preiskava, ki bi morda podala podrobnejšo analizo in obseg ozadja navedenega primera. (Sprememba dela besedila: ni bilo potrebno izvesti dokaznega postopka, ki bi lahko morda podal podrobnejšo analizo in obseg ozadja okoliščin navedenega primera.

¹⁷ Ni podatkov, ali je bil muzej s tem seznanjen.

Z vidika preventivnega učinka na morebitne bodoče storilce podobnih kaznivih dejanj pa je zagotovo, da jih izrečena kazen v dotičnem primeru – pogojna kazen zapora 1 leta in 6 mesecev, s preizkusno dobo 3 let po pravnomočnosti sodbe – najverjetneje ne bi odvrčala od storitve kaznivih dejanj, saj je kazen izredno nizka. Potrebno bo razmisliti, kakšna je dejanska vrednost neprecenljive vrednosti kulturne dediščine v primeru njenega odtujevanja na podlagi izrečene in predpisane kazenske sankcije. Sorazmerna zagotovo ni. Prav tako je na mestu domneva, da je morda takih dejanj v slovenskih arhivih več. Dejstvo, da imamo odkrit in obravnavan izključno en primer, še ne pomeni, da jih predhodno ni bilo. Morda so bili, pa zanje ne vemo. S predpisom bistveno višjih zagroženih kazni bi država lahko neprecenljivi lastni kulturni dediščini dala bistveno večjo vrednost.

3.2.2 Primeri tatvin v arhivskega gradiva v tujini

Primere aktualnih tatvin iz knjižnic, arhivov in muzejev je mogoče najti na spletni strani muzejskega varnostnega omrežja Museum Security Network¹⁸, ki je v uporabi od leta 1996. Omrežje je ustanovil Ton Cremers, nekdanji vodja varnosti v amsterdamskem muzeju Rijksmuseum in arhivski varnosti svetovalec, ki je leta 2001 prejel posebno nagrado za odličnost pri varovanju kulturnih dobrin na konferenci Smithsonian National Conference¹⁹. Prvotni cilj omrežja Museum Security Network je bil nuditi vire informacij strokovnjakom za varstvo kulturne dediščine, postopoma pa je postalo omrežje glavni kanal za distribucijo novic in informacij v zvezi z zaščito, ohranjanjem in varovanjem kulturne dediščine. Naročniki omrežja vključujejo muzejske strokovnjake, uslužbenice organov pregona, odvetnike, akademike, zavarovalnice, novinarje in dražbene hiše. Dejavnosti omrežja se izvajajo pro bono.

Zadnji trenutno znani primer tatvine arhivskega gradiva je bil objavljen 11. januarja 2018. Šlo je za 33-letnega zgodovinarja Antonina DeHaysa, spoznanega za krivega kraje iz državnega arhiva CBS Baltimore. V obdobju od decembra 2012 do junija 2017 je ukradel 291 identifikacijskih ploščic vojaških pilotov in 134 arhivskih dokumentov. Ukradene identifikacijske ploščice vojaških pilotov je »podaril« muzeju v Virginiji v zameno za priložnost, da se je lahko vsedel v vojaško letalo Spitfire. Prav tako je priznal, da je večino ukradenega prodal na eBayu in drugih mestih. Spoznan je za krivega kraje državnega premoženja, za katero je zagrožena kazen 10 let zapora. Kazen naj bi mu bila izrečena 4. aprila 2018.

Ob pregledu omrežja Museum Security Network je najti mnogo primerov, ki dokazujejo tatvine. Zanimiv je primer²⁰ z dne 5. maja 2012, ko je nekdanji samooklicani radijski zgodovinar in nekdanji lastnik glasbene založbe David Goldin pomagal odkriti tatu najpomembnejše zbirke zvočnih zgodovinskih zapisov v državi. Izvirnik zvočnega zapisa intervjuja z legendo basebilla Babom Ruthom²¹ iz leta 1937 je prav Goldin pred več kot tridesetimi leti podaril ameriškemu Državnemu arhivu. Zvočni posnetek je nekdo dražil na eBayu s ponudbo samo 34,75 USD. Goldin je to ugotovil septembra 2010 med svojimi rutinskimi iskanji v eBay, ko je opazil, da se prodaja zvočni zapis Baba Rutha. Pri Državnem arhivu se je pozanimal, ali se morda želijo njegovih podarjenih posnetkov znebiti. V arhivu so preverili hranjene posnetke in ugotovili, da je omenjeni posnetek izginil. Goldin je zadevo raziskal in k temu pritegnil policijo. Izsledili so storilca, ki je pred več kot tridesetimi leti prevzel Goldinove posnetke v arhiv. Storilec, Leslie Charles

¹⁸ Naslov strani: <https://www.toncremers.nl/>.

¹⁹ Več o tem: <https://natconf.si.edu/>.

²⁰ Več o tem na naslednji [povezavi](#).

²¹ Babe Ruth, s pravi imenom George Herman Ruth ml.

Waffen, je bil pred kratkim upokojeni vodja video in zvočne podružnice Državnega arhiva in evidenčne uprave – vladne agencije, ki je bila pooblaščen za ohranitev dokumentov, kot sta ameriška Deklaracija o neodvisnosti in Ustava. Priznal je krajo tisočih zvočnih posnetkov iz arhiva, več kot 1.000 posnetkov je bilo prodanih na eBayu. S krajami je pričel že leta 2001, pri opravljeni hišni preiskavi so našli 6.153 zvočnih posnetkov, najmanj 3.073 jih je bilo ukradenih iz Državnega arhiva. Pri preiskavi so bile pomembne tudi Goldinove evidence in zapisniki o darovanju gradiva Državnemu arhivu.

3.3 Ukrepi varovanja in preventiva za zaščito pred potencialnimi storilci kaznivih dejanj v arhivih

Pri uporabi arhivskega gradiva je potrebno primarno upoštevati predpisano zakonodajo. Vsake izjeme od predpisanih pravil predstavljajo bistveno tveganje za storitev morebitnih kaznivih dejanj. Primeri iz prakse izkazujejo, da uporabniki arhivskega gradiva pri prvi uporabi bežno preletijo besedilo čitalniškega reda in podpišejo izjavo, s katero potrjujejo seznanitev s pogoji uporabe in dostopnosti arhivskega gradiva. Potrebno jim je večkrat pojasniti, da odložijo garderobo in torbe v omarice v posebnem prostoru.

V primeru izvršene storitve kaznivega dejanja v arhivih je potrebno pregledati sezname arhivskih fondov, iz katerih naj bi bilo odtujeno gradivo, kot so v primeru kraje to izvedli v PAK, kjer je bil storilec znan. Arhivi vodimo evidenco o uporabnikih arhivskega gradiva in hkrati evidenco uporabe arhivskega gradiva (4. odstavek 63. člena ZVDAGA), ki ga je dotični uporabnik raziskoval (v Zgodovinskem arhivu na Ptujju je evidenca uporabe arhivskega gradiva vključena v evidenci uporabnika na 1 poli). V primeru suma storitve kaznivega dejanja, ko storilec ni znan, bi nam koristila evidenca, v kateri bi bili najprej navedeni arhivski fondi in nato uporabniki, ki so arhivsko gradivo posameznih fondov imeli v uporabi. Tako bi najhitreje prišli do domnevnega storilca, saj bi evidenca omogočila hitrejše iskanje in pregled nad uporabo arhivskega gradiva posameznih fondov. Treba se je zavedati, da je časovna komponenta pri preiskovanju tovrstnih postopkov bistvena.

Videonadzor ima zgolj kratek časovni interval hranjenja posnetkov. V primeru videonadzora prihaja do težav, ker v arhivu ni zaposlene osebe, ki bi izključno izvajala omenjeni nadzor v času obiska uporabnikov v čitalnici in vsakodnevno sproti pregledovala posnetke. Delavec v čitalnici ne opravlja zgolj dela v smislu nadzorovanja uporabnikov pri uporabi arhivskega gradiva, temveč opravlja druga dela in naloge, ureja in popisuje arhivsko gradivo, sprejema telefonske klice, išče gradivo za uporabnike po evidencah, izvaja naročila reprodukcij ipd.

V depojih je potrebna redna kontrola zapiranja vrat oziroma takojšnja odprava morebitnih tehničnih napak pri zapiralnih sistemih. Tudi na tem področju bi bila potrebna evidenca za lastno uporabo, na podlagi katere bi bilo mogoče spremljati napake pri zapiranju vrat depojev.

Bistveni ukrep za preventivo je visoka zavest arhivskih delavcev, ki znajo ceniti pomen hranjenega arhivskega gradiva in prepoznati dejavnike tveganj.

Posebno tveganje predstavljajo razstave, kjer je na vpogled izvirno arhivsko gradivo. Potrebno je zagotoviti dodatno varnost vitrin z alarmnim sistemom, v katerih so razstavljeni originali. Ni zadostno, da je vitrina zgolj zaklenjena, tatovi so specializirani za odklep enostavnih ključavnic. Na otvoritvah razstav je prisotnih veliko ljudi, ob nepozornosti zaposlenih in nezavarovanih vitrinah z alarmnim sistemom je lahko razstavljeno gradivo mimogrede odtujeno.

3.3.1 Pomen digitalizacije arhivskega gradiva v primeru preiskovanj kaznivih dejanj

Digitalizacija arhivskega gradiva bi v primeru kraje le-tega v veliki meri pomenila hitrejšo ugotovitev in morebitno izsleditev ukradenega gradiva. Izmenjava podatkov med organi pregona (tudi mednarodno) s slikovnim dokazom (barvno fotografijo ali digitalizatom) ukradenega gradiva, prispeva k hitrejši obravnavi kaznivega dejanja. Potrebna je ozaveščenost, da policija nima specializiranih policistov, ki bi poznali dotično področje, zato je ključni element pri prijavi kaznivega dejanja s strani arhiva fotografija ali digitalizat, opremljen s čimveč podatki.

Iluzorno je pričakovati, da bi bilo vse gradivo, ki ga hranijo slovenski arhivi, digitalizirano. V celoti bi bilo smotno digitalizirati najdragocenejše gradivo, ki ga hrani arhiv, in se tako izogniti uporabi originalov. Digitalizati v primeru kraje izpovejo bistveno več kakor zgolj navedbe, da je bila ukradena listina, spis, zemljevid, knjiga ipd., ki je arhivist kot skrbnik fonda organom pregona ne zna natančno opisati. Vsekakor pa je potrebno pri digitalizaciji arhivskega gradiva upoštevati, da je digitalizat oz. fotografija opremljena z vsemi potrebnimi podatki (velikost, material, vsebina, leto nastanka ipd.). Z uporabo digitalizatorov se hkrati izognemo morebitni kraji arhivskega gradiva in poskrbimo za materialno varstvo ter zmanjšanje dejavnikov tveganja poškodovanja izvirnega arhivskega gradiva.

4 Identifikacija predmetov kulturne dediščine kot bistveni dejavnik pri preiskovanju kaznivih dejanj

Odločilen pomen pri preiskovanju kaznivih dejanj predstavlja opis predmeta kulturne dediščine, ki je bil ukraden. Brez fotografij (predvsem barvnih) oziroma v novejšem času digitalizatorov ter spremljajočih podatkov o gradivu (dimenzije, pisava, razne pomembne označbe, vsebina, datumi ipd.) je izredno težko opisati preiskovalcem (kriminalistom), kaj naj iščejo. Kriminalisti niso strokovnjaki s področja kulturne dediščine (umetnosti, arhivistike ...), zato jim dokumentiran opis v obliki fotografije ali digitalizata pove bistveno več kot zgolj navajanje dejstva, da se išče npr. listina, knjiga ali drugo določeno specifično gradivo. Domnevam, da arhivist, pristojen za številne fonde s svojega področja dela, ne bo znal natančno opisati manjkajočega gradiva, za katerega ne obstaja nobena fotodokumentacija ali nobena objava v publikacijah. Zgolj navedbe v popisih arhivskega gradiva ne povedo veliko. Fotografije ali digitalizati morajo vsebovati tudi merilo in referenčno barvno tablico ustrezne velikosti.

Na področju kulturne dediščine (umetniških del, starin, antičnih umetnin) je bil sprejet mednarodni standard, imenovan Identifikacija predmeta (Objekt ID)²², ki je namenjen identifikaciji ukradenega ali pogrešanega umetniškega dela, starin ali antičnih umetnin. V Sloveniji se Identifikacijski obrazec predmeta kulturne dediščine uporablja od leta 2006 na pobudo Slovenskega odbora ICOM²³. Vsebuje najmanj devet vrst bistvenih podatkov. Pri oblikovanju tega standarda so sodelovale številne organizacije po vsem

²² Projekt *Identifikacija predmeta kulturne dediščine (Objekt ID)* je pripravil J. Paul Getty Trust v sodelovanju z UNESCO, Svetom Evrope, ICOM, Interpolom ter Ameriškim uradom za informacije. Danes ga uporabljajo večji uradi za pregon, med drugim FBI (Ameriški zvezni preiskovalni urad) in Scotland Yard v Združenem Kraljevstvu. Več o tem: http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/publikacije/identifikacijski_obrazec.pdf.

²³ ICOM- mednarodni muzejski svet

svetu od muzejske stroke, policije, carine pa do zavarovalnic in cenilcev. Gre za standard, ki je dovolj enostaven, da ga uporabljajo tudi laiki. Uporablja se kot:

- kontrolni seznam podatkov, ki so potrebni pri identifikaciji ukradenih ali pogrešanih predmetov,
- dokumentacijski standard, ki določa najnižjo raven podatkov, ki so potrebni za identifikacijo,
- sestavina pri razvoju informacijskih omrežij, ki omogočajo hitro izmenjavo opisov podatkov predmetov po vsem svetu,
- sestavina v programih izobraževanja in usposabljanja za izdelavo dokumentacije o predmetih kulturne dediščine.

Navedeni podatki so bistveni za izmenjavo podatkov v primeru kraje med državami, saj se velikokrat domneva, da bodo predmeti kulturne dediščine končali v tujini.

5 Trgovanje s kulturno dediščino

Pridobivanje arhivskega gradiva spada med osnovno arhivsko dejavnost. Iz določbe 61. člena ZVDAGA izhaja, da arhivi pridobivajo arhivsko gradivo med drugim tudi z odplačnimi pravnimi posli (nakupom) v primeru zasebnega arhivskega gradiva. Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev Ministrstvo za kulturo arhivom ne namenja veliko denarja za tovrstne nakupe. Kot navaja Zadavec (2015)²⁴, je danes mogoče arhivsko gradivo ustvarjalcev z območja Slovenije kupiti na spletnih oglasnikih, v antikvariatih, dražbenih hišah, na boljših sejmi in pri zasebnih imetnikih tako doma kot v tujini. Za arhive ni pomembna zgolj pridobitev arhivskega gradiva od javnopravnih oseb, temveč tudi od zasebnikov.

Pri odkupih je bistvena velika pazljivost glede izvora gradiva (provenienca), saj lahko gre za gradivo, ki je bilo predhodno odtujeno. Pri interesu za nakup gradiva je potrebno preveriti historiat. V sklopu arhivov nimamo posebne skupine arhivskih delavcev, ki bi v interesu pristojnega arhiva spremljali ponudbo in pojavnost takšnega gradiva na spletu, v antikvariatih itd. V britanskem nacionalnem arhivu²⁵ je po podatkih Zadavca organiziran poseben oddelek pristojnih arhivistov, ki se ukvarjajo s pregledovanjem in spremljanjem ponudbe gradiva za eventualne odkupe ter s svetovanjem na tem področju.

Določitev realne in sprejemljive cene za tovrstne odkupe zahteva veliko znanja in izkušenj. Arhivska zakonodaja tega področja posebej ne ureja. Treba je izhajati iz dikcije, da ima arhivsko gradivo status kulturnega spomenika in je kot tako neprecenljive vrednosti. Tržna vrednost predstavlja zgolj osnovo pri odkupih, bistveni kriteriji za odkup gradiva so:

- vsebinska pomembnost gradiva,
- pogostost sorodnega gradiva v arhivu,
- materialno stanje gradiva,
- historiat gradiva.

²⁴ Več o tem : Zadavec D. (2015).

²⁵ Več o tem: <http://www.nationalarchives.gov.uk/>.

Poudariti je treba, da v Sloveniji nimamo sodnega izvedenca in sodnega cenilca za arhivsko gradivo. Na preostalih področjih kulturne dediščine je veliko sodnih izvedencev, njihovo delo je pogosto vpeto v odkupe predmetov kulturne dediščine. Je pa potreben tako interes Ministrstva za kulturo za dodelitev finančnih sredstev za tovrstne nakupe kot tudi vodstva posameznega arhiva, ki bi z nakupi gradiva obogatilo svoje arhivske zbirke neprecenljive vrednosti in tako marsikatero gradivo, ki se pojavlja na trgu, rešilo pred morebitno izgubo.

Pomanjkljivost na področju premične kulturne dediščine predstavlja tudi dosedanja nevzpostavitev evidence premične kulturne dediščine, ki bi omogočala celovit vpogled vanjo, podobno kot evidenca nepremične kulturne dediščine, ki je vzpostavljena. Po navedbah Kuharjeve (2017) se preiskovalci tako v Sloveniji kot v tujini soočajo s težavo spletnega trgovanja z umetninami, saj se ponuja velika količina umetnin, za katere pa je težko ugotoviti tako pristnost kot izvor.

6 Zaključek

Na področju kulturne dediščine v širšem smislu, njene ohranitve za zanamce in njenega varstva bo potrebno storiti še veliko. Prvenstveno je potrebno ozaveščati delavce v ustanovah, kot so arhivi, knjižnice, muzeji in galerije o pojavnosti kaznivih dejanj na tem področju, prepoznavati morebitne poskuse tatvine ali uničevanja kulturne dediščine in jih prijaviti organom pregona. Prav tako je treba predvideti posledice neobvladljivih tveganj, kot so uničenje gradiva ali predmetov, izguba sledi o mestu hrambe, omogočen dostop nepooblaščenim osebam do depojev, pojavnost predmetov na spletu, antikvariatih, sejmihi ipd. Veliko pozornost je treba posvetiti digitalizaciji, s katero se bo olajšalo iskanje ukradenega gradiva organom pregona, ki niso strokovnjaki na področju kulturne dediščine. Dolgoročno, po vzoru posebnega oddelka italijanske policije, ki se ukvarja s kulturno dediščino, bo potrebno v policiji izobraževati in zaposliti strokovnjake s področja kulturne dediščine, policistom, ki preiskujejo tovrstna kazniva dejanja, pa nuditi dodatna izobraževanja s področja kulturne dediščine.

Izjemnega pomena je ozaveščanje arhivskih delavcev, v slovenskih arhivih bi bil priporočljiv t. i. kliping za spremljanje aktualnih primerov storitve kaznivih dejanj na področju kulturne dediščine tako doma kot po svetu, po vzoru muzejskega varnostnega omrežja Museum Security Network.

Umetniška slika je enkraten primerek, tatvina le-te pusti opazen prazen prostor na zidu. Pri tatvini arhivskega gradiva pa lahko mine vrsto let, preden kdo opazi, da je gradivo izginilo. S preventivo, ozaveščanjem in upoštevanjem predpisane zakonodaje in ob upoštevanju visokih standardov na podlagi kodeksa etike za arhiviste lahko preprečimo, da bi se morebitna kazniva dejanja izvršila.

SUMMARY

INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES AGAINST CULTURAL HERITAGE, AS THE MOST SOPHISTICATED FORM OF CRIMINALITY, FIGHT AGAINST IT, AND LEGAL FRAMES OF PROTECTING THE CULTURAL HERITAGE, WITH EMPHASIS ON ARCHIVAL MATERIALS

Tamara Yacoub Primc

Historical Archives in Ptuj, Ptuj, Slovenia

tamara.yacoub-primc@arhiv-ptuj.si

Criminality in the field of cultural heritage is not a new phenomenon. Due to the growing legal and illegal trade of cultural heritage, there was a need for legal protection. That was the reason for adopting an appropriate legislation, on the international and national level. Crime against cultural heritage is happening in prominent premises, such as libraries, museums and archives and it is classified as a sophisticated form of criminality. These crimes are investigated by the police, as a part of property crime. Investigation of these crimes is often difficult because detectives and police officers are not specialized in individual areas of cultural heritage. Online trade in cultural heritage items, free flow of goods and persons within EU members, internationality of the phenomenon, lack of records, lack of records of stolen items, numerous private collectors and lack of technical and financial resources.

The purpose of the article is to raise awareness among archivists and other archives' personnel about potential acts of crime in this field, their perception and recognition in detecting of these crimes. Archival holdings are exceptional and irreplaceable heritage, transmitted from one generation to another. They reflect development of societies by protecting and contributing to the individual and common memory. The problem of criminal offenses against archives is allegedly negligible in Slovenia, as we have, according to the known data, recorded only one case of archival holdings theft in the last ten years. Many discussions with archival colleagues, on the one hand and law experts on the other, have shown (as expected) a fundamentally different perception and awareness of the archives related criminality. In any case, colleagues archivists and other archival employees need not regret that their thinking is fundamentally different from the legal ones, since their day-to-day work does not usually involve knowledge and reflections on the incidence of criminality, while legal reasoning (especially in the criminal field) is on a much higher level of awareness for criminality, at all times and in all areas. Terrorist organizations are also involved in the illegal trafficking of cultural heritage, especially works of art. For that purpose, they associate them with organized crime groups, because they found that such crimes could earn a lot of money and the possibilities of detection are minimal. In professional literature most articles, discussions, research, etc. are aimed at investigating crime against art works, which is the dominant form of crime in the field of criminal offenses against cultural heritage and consequently more exposed to the public. Artistic painting is unique, the theft of it leaves a noticeable empty space on the wall, while in the case of the theft of archival holdings, many years may pass before the disappearance is noticed. With appropriate prevention, strict complying with statutory laws and high ethics standards for archival employees, the possibility for occurrence of archives related criminal act can be greatly reduced.

Viri in literatura

- Dobovšek, B. in Meško, G. (2010).** *Preiskovanje kriminalitete v zvezi z umetninami - Art crime investigation*. Ljubljana : Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- Dobovšek, B. (2007).** *Problematika trgovine z umetninami*. V: M. Jager (ur.), *Kraje umetnin*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
- Dobovšek, B. 2007.** *Kraje umetnin. Gradivo za seminar*. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Ljubljana.
- Higgins, Silke P. (2015).** Treft and Vandalism of Books, Manuscripts, and Related Materials in Public and Academic Libraries, Archives, and Special Collections. Pridobljeno 25. 01. 2018 s spletne strani: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3365&context=libphilprac>.
- Kuhar, Saša. (2017).** *Preiskovanje kaznivih dejanj zoper umetnine v Republiki Sloveniji*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Marn, U. (2007).** Profil tatu. *Mladina*, (07), 54-56, 17. 02. 2007.
- Mason, Philip P. (1975).** *Archival Security: New Solution to an Old Problem*. Pridobljeno 25. 01. 2018 s spletne strani: <http://americanarchivist.org/doi/pdf/10.17723/aarc.38.4.0w3j718102253120?code=same-site>, (str. 477-492).
- Petrič, M. (2002).** Kulturna dediščina. Kazniva dejanja povezana z umetninami in kulturnimi dobrinami. V: Kolar D. (ur.), *Zbornik predavanj – 24. oktober 2002* (str. 8–12). Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Zadravec, D. (2015).** Aktivno pridobivanje arhivskega gradiva z odkupom (Nekaj osnov o prezrti temeljni dejavnosti slovenske arhivistike). V: *Arhivi na razpotju: Zbornik referatov: 27. zborovanje arhivskega društva Slovenije* (str. 78–87.). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Ustava Republike Slovenije.** Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine.** Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13 in 32/16.
- Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. (2006).** Uradni list Republike Slovenije, št. 30.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. (2014).** Uradni list Republike Slovenije, št. 51.
- Kazenski zakonik – KZ-1.** Uradni list RS, št. 50/12 – uradno prečiščeno besedilo, 6/16 – popr., 54/15, 38/16 in 27/17.
- Zakon o kazenskem postopku.** Uradni list RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US in 66/17 – ORZKP153,154 – ORZKP153,154.
- Prečiščeni različici Pogodbe o Evropski uniji in Pogodbe o delovanju Evropske unije,** Uradni list Evropske unije, C 83/1 z dne 30. 3. 2010.

- Splošna deklaracija o arhivih.** Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: http://www.arhiv-koper.si/c/document_library/get_file?uuid=7eda5339-2e3e-41e0-a678-b07a607a4cde&groupId=10662.
- Vandali.** Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Vandali>.
- Plenitev Rima.** Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: https://sl.wikipedia.org/wiki/Plenitev_Rima.
- European Commission. Fight against trafficking of cultural goods.** Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: https://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/trafficking_en.
- Poročilo o delu Inšpektorata RS za kulturo in medije v letu 2016. (2017).** Ljubljana: Inšpektorat RS za kulturo in medije Pridobljeno s spletne strani : http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/IRSKM/2017/letno_porocilo_2016_IRSKM.docx.
- Kriminaliteta in umetnine. (2016).** Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve (Policija). Pridobljeno 25. 1. 2018 s spletne strani: https://www.policija.si/images/stories/Publikacije/PDF/Kriminaliteta_In_Umetnine.pdf.
- Moder, G. et al. (2008).** *Identifikacijski obrazec predmeta kulturne dediščine.* Pridobljeno 5. 2. 2018 s spletne strani: http://www.icom-slovenia.si/fileadmin/user_upload/dokumenti/publikacije/identifikacijski_obrazec.pdf.
- Pretnar, S. (2013, 14. november).** Tatinskemu zbiratelju pogojna kazen. Primorske novice. Pridobljeno 20. 6. 2016 s spletne strani : <https://www.primorske.si/2013/11/14/tatinskemu-zbiratelju-pogojna-zaporna-kazen>.
- Umer, I. (2013, 22. november).** Pogojna kazen, ker je tri leta kradel arhivsko gradivo. Delo. Pridobljeno 20. 6. 2016 s spletne strani : <http://www.delo.si/novice/kronika/pogojna-kazen-ker-je-tri-leta-kradel-arhivsko-gradivo.html>.
- Umer, I. (2013, 23. november).** Mila kazen za tržaškega »arhivarja«. Pridobljeno 20. 6. 2016 s spletne strani : <http://old.slovenskenovice.si/crni-scenarij/doma/mila-kazen-za-trzaskega-arhivarja>.
- Gresko, J. (2012, 3. maj).** CBS Connecticut: Connecticut Engineer Uncovers Tref of Archive Records. Pridobljeno 2. 1. 2018 s spletne strani : <http://www.google.com/url?q=http%3A%2F%2Fconnecticut.cbslocal.com%2F2012%2F05%2F03%2Fconnecticut-engineer-uncovers-theft-of-archive-records%2F&sa=D&sntz=1&usq=AFOjCNEo3RGqk1qRFvalXjKo4oxLRBfxFq>.
- About History. (2017, 27. maj).** History of the Vandals, the Germanic Kindom located in North Africa. Pridobljeno 5. 2. 2018 s spletne strani: <https://about-history.com/history-of-the-vandals-the-germanic-kingdom-in-north-africa/>.
- Museum Security Network.** Pridobljeno 2. 1. 2018 s spletne strani: <https://www.toncremers.nl/library-security-and-safety/>.
- Smithsonian.** National Conference on Cultural Property Protection. Pridobljeno 2. 1. 2018 s spletne strani: <https://natconf.si.edu/>.
- Evropska unija. (2017, december).** V žarišču: Evropsko leto kulturne dediščine 2018. Pridobljeno 2. 1. 2018 s spletne strani: <http://publications.europa.eu/webpub/com/factsheets/cultural-heritage/sl/>.